

Förmodernitet

Analytiskt begrepp eller kronologisk restpost?

Magnus Linnarsson

I januari 2011 lanserade Riksbankens jubileumsfond (RJ) en satsning på "Forskning om förmodernitet". Bakgrunden till RJ:s satsning var att den svenska forskningen kring perioden före år 1800 hade, "släppt banden till de klassiska, medeltida och tidigmoderna tankarna".¹ Enligt fonden var den internationella humanistiska forskningen om förmodern tid betydligt starkare (och bättre) än vad den svenska var. Bakom satsningen låg också en oro för återväxten bland svenska forskare som sysslade med förmodern tid. Ett uttalat mål från RJ:s sida var att de anslag som delades ut skulle förstärka och förnya den svenska forskningen.

Riksbankens jubileumsfond använde sig i sin satsning av begreppet "förmodern". Sedan början av 2000-talet har begreppet blivit allt vanligare inom de humanistiska vetenskaperna i Sverige. En sökning i den nationella biblioteksdatan Libris på ordet "förmodern" (och varianter av det) i titeln ger trots det endast ett 30-tal träffar. Av dessa är merparten publicerade efter 2005.² Begreppet har alltså en mycket kort historia inom svensk forskning. Med tanke på att RJ under 2006 startade en områdesgrupp för "forskning om det förmoderna" framstår forskarnas användning av begreppet förmodern som både ny och institutionellt betingad.³

I Jubileumsfondens utlysningstext och i övriga dokument kring forsknings-satsningen 2011 är det också tydligt att begreppet endast avser en kronologisk bestämning. Det heter att forskning om förmodernitet är "forskning om perioden före cirka 1800". Begreppet inkluderar således båda de inom historievetenskapen etablerade tidsperioderna "medeltid" och "tidigmodern tid", men också antiken och allt annat som kan föras till "historisk tid". En kronologisk definition av det förmoderna skulle alltså bredda den tidsperiod som avses, samtidigt som den definierar allt före 1800 som förmodernt, och rimligen då allt efter 1800 som "modernt".

RJ:s mycket enkla definition av det förmoderna som en kronologisk gräns gör det uppenbart nödvändigt att problematisera begreppet. Vad menas egentligen med förmodern – vad var förmodernt, och när utspelades denna förmodernitet? Frågor som dessa låg bakom tillkomsten av *Nätverket för studier i förmodern politik* som startades i samband med att RJ beviljade ett nätverksbidrag under 2011. Bakgrunden var den obefintliga diskussionen om vad det förmoderna var (och är) för något. Nätverkets vetenskapliga syfte var

att problematisera och teoretiskt diskutera studiet av förmoderna samhällen från utgångspunkten att det inte räcker med att definiera förmodernt som "gammalt" eller "före år 1800". Istället kan förmoderna samhällen analyseras och förstås utifrån vissa gemensamma karaktärsdrag som tydligt skiljer dem från de moderna. Genom att medvetet använda begreppet förmodern är det möjligt för forskaren att blottlägga gemensamma drag från antiken och över de perioder som omfattar tiden fram till cirka 1800.

Leif Runefelt har till exempel argumenterat för att det finns gemensamma drag för många västerländska förmoderna kulturer under de sekler som föregick den industriella revolutionen. Enligt Runefelt finns det vissa särpräglade kriterier för förmodernitet.⁴ I sitt bidrag i detta supplementband utvecklar han sina tankar om att definiera specifika karakteristiker som representerar det förmoderna. Runefelts syn på vad förmodernitet är kan jämföras med Eva Österbergs som använder det förmoderna som en alternativ benämning på äldre tid. Där Runefelt pläderar för vissa karakteristiker som kan definieras som förmoderna, argumenterar Österberg för vårt behov av ett "förr" på ett rent allmänmänskligt plan. Det är enligt Österberg de långa linjerna i historien som ska lyftas fram, det förmoderna blir i en sådan uppfattning en fond till vår förståelse av nutiden.⁵

Kronologiska periodiseringar vållar ständigt forskarna huvudbry. Hur historien delas upp får betydelse för tolkning och förståelse av det förflutna och de etablerade uppdelningarna har därför både sina fördelar och nackdelar. Den tidigare nämnda periodiseringen "tidigmodern tid" antyder exempelvis att de människor som levde mellan 1500 och 1800 var mer moderna än de som levde under medeltiden, en uppfattning som ur ett globalt perspektiv kan kritiseras.⁶ På samma vis kan både begreppet och perioden "medeltiden" kritiseras eftersom det så tydligt ger negativa konnotationer till en tidsperiod som anses komma före något bättre. En periodisering som famnar över ett längre kronologiskt snitt – som exempelvis "förmodern tid" – skulle vid ett första påseende verka lösa dessa konflikter. Men förmodern är inte en neutral periodisering. Den implicerar att skillnaden mellan nuet och 1700-talet är större än vad som tidigare antagits, men att likheterna mellan, låt säga antiken och 1800-talet är större än antagits.

Diskussionen ovan pekar åter ut behovet av att problematisera begreppet förmodernitet. För att genomföra detta är det nödvändigt med en avgränsning och fokusering på en mindre del av det förmoderna samhället. I nätverkets fall delade flera av de inblandade ett forskningsintresse för politisk historia i vid bemärkelse och diskussionen koncentrerades därför kring detta. Politiken har av tradition varit historikernas främsta studieobjekt. När historieämnet etablerades som vetenskaplig disciplin under 1800-talet var det en självklarhet att det var staten och dess ledare som skulle stå i centrum, med tydligt fokus

på utrikespolitik och militära konflikter. Under 1900-talet kom ämnet att breddas när fler historiker började intressera sig för ekonomiska, sociala och kulturella förhållanden. Politisk historia behöll dock sin särställning även om fokus successivt flyttades över till inrikespolitik och sociala konflikter. Under de senaste 30 åren har emellertid den traditionella politiska historien hamnat i bakgrunden i takt med att historiker och andra humanister i allt större utsträckning ägnat sig åt kulturella och språkliga praktiker. Uppmärksamheten har riktats mot diskurser, manifestationer, riter och andra uttrycksformer – med andra ord mot att studera politik som en kulturell företeelse.⁷

I ett annat sammanhang har jag och Mats Hallenberg argumenterat för att politik under förmodern tid inte kan analyseras efter kronologiska avgränsningar, utan måste förstås utifrån de specifika villkor som styrde politiken. Sådana villkor var till exempel dåtidens långsamhet i transporter och postgång, samt hedern och ärans betydelse för utövandet av politik.⁸ Förmoderna samhällen kan således antas ha vissa gemensamma karaktärsdrag som skiljer dem från senare epoker. Att identifiera sådana karakteristiker är viktigt för att skapa en bredare förståelse av samtida problem: sviktande legitimitet för politiska institutioner och partier, religiösa och etniska konflikter, nationalstaters upplösning. Föreställningar om traditionell politisk auktoritet har visat sig mycket seglivade och kan spela en framträdande roll också i moderna samhällen. I nätverkets fall innebar det ett fokus på framför allt två delar av den förmoderna politiken: offentligheten och den rumsliga dimensionen. Flera seminarier och workshops arrangerades utifrån dessa teman och resultaten föreligger i två volymer utgivna under 2014, *Förmoderna offentligheter* och *Politiska rum*.⁹

Nödvändigheten av en vidare problematisering av begreppet förmodernitet kvarstår dock och i samband med Svenska historikermötet i Stockholm 2014 ville vi bredda diskussionen. Nätverket bjöd därför in företrädare för de av Riksbankens jubileumsfond finansierade projekten inom satsningen på ”Forskning om förmodernitet” till en session på konferensen. Under sessionen diskuterades, inför en stor publik, flera av de frågor och problem som kortfattat har berörts ovan. Varje forskningsprojekt fick redogöra för sin syn på förmodernitet som kronologisk period och som teoretiskt begrepp, samt på vilket vis som begreppet var relevant i deras forskning. Diskussionen visade att det fanns olika uppfattningar om det förmoderna och att det var svårt att vara överens om vilka karaktärsdrag som historikerna bör fästa störst avseende vid.

Efter historikermötet erbjöds de deltagande projekten att skriva en artikel utifrån den förda diskussionen och de eventuellt nya frågor som väckts under sessionen. Resultatet föreligger i detta supplementband till tidskriften *Scandia* vintern 2015. Bandet utgörs av sammanlagt nio artiklar, utöver denna inledning. Sex av dem är skrivna av forskare från de av RJ finansierade

projekten.¹⁰ Dessutom medverkar Leif Runefelt och Mats Hallenberg med varsin artikel. Tillsammans med undertecknad är de initiativtagare till Nätverket för studier i förmodern politik.

Supplementets första bidrag handlar emellertid inte om det förmoderna utan om det ”moderna”. Lynn Hunt vid University of California, Los Angeles (UCLA) bidrar med en artikel om hur begreppet ”modernity” har använts i engelskan sedan 1700-talet. Lynn Hunt deltog vid sessionen på historikermötet i Stockholm som kommentator till de presentationer som gjordes där. Det gav en möjlighet att bredda diskussionen med ett internationellt perspektiv på frågor om periodisering, epokbenämningar, och inte minst spörsmål kring förmodernitetens motpol: den svårfångade moderniteten. Lynn Hunt höll också en av mötets key-notes och vid båda tillfällena behandlade hon begreppet modernitet inom historieforskningen.

”Modernity” syftar enligt Hunt vanligen på en kombination av händelser som startade på 1700-talet, oftast under upplysningen. Själva begreppet blir emellertid inte vanligt i engelskan förrän mot slutet av 1800-talet och under 1900-talet. Möjligen kan detta förklaras med västerländsk kolonialism och imperialism och att européerna under denna tidsperiod började se sig själva som distinkt ”moderna” (och överlägsna).

Som Lynn Hunt visar framstår det som att vårt behov av att definiera något som endera modernt eller förmodernt är av ganska sent datum. Hunt framhåller också att vurmen för det moderna medfört att historikerna – i likhet med samhället i stort – blivit allt mer upptagna av den närliggande samtiden, på bekostnad av det avlägset förflutna. Denna ”presentism” menar Hunt, är såväl skadlig som missvisande, och riskerar att framställa den äldre historien som irrelevant. Som bidragen i detta supplement visar kan studiet av det förmoderna vara ett sätt att överlappa klyftan mellan dåtid och samtid – det moderna kräver alltså något förmodernt.

Det förmodernas mångfald – olika perspektiv

Redan en snabb jämförelse av de olika bidragen i detta supplementband visar att förmodernitet är ett begrepp som vetter åt många håll. Det kan användas på olika vis, och mer eller mindre explicit. Mats Hallenberg har skrivit bandets andra bidrag. I sin text argumenterar han för att förmodernitet, eller det förmoderna, bör användas som ett analytiskt begrepp, och inte som en epokbenämning. Hallenberg talar för att historiker bör använda sig av det förmoderna för att diskutera, analysera och kontrastera både äldre och moderna samhällen med varandra.

En väg att göra detta är att betona ett långt tidsperspektiv. Eftersom grunden för begreppet förmodernitet implicerar ett brott mellan då och

nu, blir det för Hallenberg självklart att kopplingen från det moderna måste sträckas längre bakåt än vad de korta tidsperspektiv som många historiker arbetat med under senare tid inneburit. Det förmoderna blir i en sådan tolkning relevant just för att det medför en koppling mellan då och nu – vanligen genom att kombinera långa tidsperspektiv med moderna teoretiska modeller. Hallenbergs argument blir alltså att det är fruktbart att som historiker använda sig av teorier om det moderna för att studera förmodern tid. Det är genom kombinationen av de två som vi får möjlighet att dels öka kunskapen om äldre tid, dels belysa ”kvarvarande förmoderna inslag” i 2000-talets samhälle.

Leif Runefelt är som tidigare nämnts en av de svenska historiker som argumenterat för att det förmoderna utmärktes av specifika karakteristiker som skiljer det från det moderna. I sitt bidrag utvecklar han dessa tankar, men går också i polemik mot delar av sina tidigare resonemang. Runefelt har pekat på att det förmoderna samhället och de människor som levde då karakteriserades av en moralisk fostran (dygd), en syn på samhället som oföränderligt, och ett behov av att visuellt manifesteras sociala skillnader mellan olika människor. I sin text problematiserar Runefelt sin egen uppfattning kring dessa karakteristiker genom att ifrågasätta om de egentligen kan beskrivas som primärt förmoderna, eller om de snarare borde ses som uttryck för allmänmänskliga drag. Han menar exempelvis att behovet av att visuellt manifesteras sociala skillnader mellan människor också är viktigt och äger giltighet i dagens samhälle.

Både Hallenberg och Runefelt vill alltså diskutera det förmoderna, eller förmoderniteten, utifrån teoretiskt håll, men med en tydlig medvetenhet om att begreppet i sig innebär att ett brott i samhällsutvecklingen förutsätts ha ägt rum. Det förmoderna blir så att säga omöjligt som företeelse, både empiriskt och teoretiskt, om det inte kan kontrasteras mot det moderna. En liknande ingång till problemet har Willmar Sauter i sitt bidrag. I sitt projekt om Drottningholmsteatern 1760–1815 ställs det förmoderna mot det moderna för att analysera teaterns villkor i det förmoderna samhället. Perspektivet förutsätter en klyfta mellan då och nu, och begreppet förmodernitet blir för Sauter ett analytiskt verktyg för att undersöka historien före och efter detta brott i utvecklingen.

I sitt bidrag diskuterar Sauter också de problem som finns med alla begrepp som inleds med prefixet ”för-”, eftersom de egentligen hänvisar till något som kommer efteråt.¹¹ Vanligen är det också det som kommer efteråt som ses som det viktiga. Sauter landar i den fullt rimliga hållningen att alla benämningar har sina komplikationer, och det visar sig dessutom mycket svårt att undvika det försåtliga ”för-”. Slutsatsen är emellertid att hans projekt har identifierat grundläggande skillnader mellan 1700-talet

och dagens samhälle, och att dessa skillnader motiverar ett konstruktivt användande av "förmodernitet".

Willmar Sauters text handlar om teater och med det ett flyktigt och svårfångat källmaterial: när teaterföreställningen spelats är den borta. Annorlunda är det med fysiska föremål som finns bevarade, något som Karin Sennefelt tar som utgångspunkt i sitt bidrag som handlar om materiell kultur.¹² Föremålen i fråga är speglar och de diskuteras utifrån en debattartikel som historikern Christer Ahlberger publicerat i *Historisk tidskrift* 2014 och som bland annat handlar om hur det moderna "självet" uppkom i samband med att speglar blev vanligare från slutet av 1600-talet. Sennefelt diskuterar en forskningsinriktning som lyft fram en samhällsordning som innebar att samhället var kollektivt och individen – eller självet – var kraftigt begränsat (undertryckt) under förmodern tid.

Denna forskningsinriktning har framhållit ett brott mellan en förmodern föreställning av vad självet var för något, och en mer modern självuppfattning. En sådan uppdelning skulle stärka bilden av en klyfta mellan det förmoderna och det moderna. I det här fallet skulle alltså människors "umgänge med en enstaka föremålskategori" – speglar – ha haft djupgående betydelse för hur människor uppfattade sig själva. Det är en tolkning som Sennefelt inte håller med om och i sitt bidrag vill hon istället betona en mer långsam förändringsprocess där det mer handlar om hur människan använder sig av föremålen, än om deras påstådda påverkan på våra kognitiva processer.

Ett problem med begrepp i allmänhet, och möjligen med "förmodernitet" i synnerhet, är att de blir komplicerade att använda när de placeras i en annan kontext än den de är skapade i. Detta visas tydligt i Ingrid Maiers och Christine Watsons text som är supplementets sjätte bidrag. Deras forskningsprojekt undersöker ryska översättningar av dagstidningar från 1600-talet och en bit in på 1700-talet.¹³ Centralt för deras forskning är periodisering i rysk historieskrivning, och denna sammanfaller inte alltid med den som vi känner från väst. Ett exempel är den sovjetiska historieskrivningen som beskrev allt innan 1917 som feodalt, en annan periodisering delar upp den ryska historien efter de olika styrelseskick som det ryska väldet har haft. För Maier och Watsons projekt blir Moskvastaten och det ryska kejsardömet de centrala perioderna att förhålla sig till. Det förmoderna som kronologisk period blir då endast en avgränsning av det som ska undersökas, medan de specifika kontextuella periodiseringarna blir det vetenskapligt relevanta.

En annan ingång till förmoderniteten har Anna Blennow, Stefano Fogelberg Rota och Frederick Whitling i sitt bidrag.¹⁴ I sitt forskningsprojekt undersöker de guideböcker från medeltiden till och med mitten av 1900-talet. Tyngdpunkten ligger på Rom och de guideböcker som handlar om staden. Blennow, Fogelberg Rota och Whitling diskuterar problemen med att ställa

det förmoderna mot det moderna eftersom olika epokindelningar tenderar att överlappa varandra. I det specifika projektet om guideböckerna visar forskarna hur böckerna ofta kontrasterar historia med samtid. Detta framhåller Blenow, Fogelberg Rota och Whitling som ett av projektets preliminära resultat. I förhållande till diskussionen om förmodernitet kan det uttryckas som att genren guideböcker lyfter fram en konstruerad klyfta mellan det förmoderna och det moderna. Projektforskarna argumenterar emellertid för kontinuiteten i utvecklingen och de stora likheter som föreligger mellan skilda tidsperioder. En konsekvens av det är att förmodernitet egentligen enbart kan användas på en generell nivå inom projektet, i likhet med en kronologisk avgränsning. Författarna ser problem med att föra ner begreppet på en mer specifik analytisk nivå – ett problem som är kopplat till den typ av källmaterial som används.

Ett föremål står återigen i fokus i Göran Rydén's bidrag, närmare bestämt brukspatron Erik August Michaelsons rakknivar från 1830-talet.¹⁵ Knivarna utgör den kronologiska slutpunkten i Rydén's forskningsprojekt som handlar om gruvor och metaller från 1630 till 1820. Samtidigt blir rakknivarna starten för en diskussion om brytpunkter mellan det förmoderna och det moderna. Knivarna får symbolisera den förmoderna periodens komplexitet samtidigt som de är ett exempel på övergången till det moderna.

I Göran Rydén's text är skillnaden mellan det förmoderna och det moderna tydlig och i texten betonas övergången från det förmoderna till det moderna, men samtidigt framhålls de problem som en förenkling av processen innebär. Det är emellertid det förmoderna som Rydén och hans projektkollegor i första hand vill komma åt. Detta görs genom att uppmärksamma den täta förbindelsen mellan produktion och konsumtion som fanns under förmodern tid. Detta samband menar Rydén har tappats bort under senare perioder, då forskningen valt att betrakta dessa verksamheter som tydligt åtskilda. Genom att analysera dem tillsammans kan forskarna ge en bättre bild av det förmoderna samhället och dess utveckling mot det moderna.

Ett projekt som har ett långt tidsperspektiv är det forskningsprojekt om dygdens utbildningshistoria som Andreas Hellerstedts bidrag handlar om.¹⁶ I sitt bidrag problematiserar Hellerstedt översiktligt dygdens historia och konstaterar att det inte går att göra denna förenklade uppdelning mellan förmodern och modern, eftersom begreppen riskerar att landa på en allt för generell nivå. En av hans slutsatser är att denna problematik, och med det begreppet förmodern, ändå kan tjäna forskningens syfte genom att göra forskaren uppmärksam på hur gränsen mellan det moderna och det förmoderna ska dras. Det exempel som diskuteras är alltså dygdens historia och enligt Hellerstedt kan dygdeetiken som tankesystem användas för att definiera det förmoderna och för att hjälpa oss att förstå det förmoderna samhället. Andreas Hellerstedt delar här uppfattning med Mats Hallenberg,

då han liksom honom framhåller fördelen med ett långt tidsperspektiv.

Den metod som Hellerstedt föreskriver för att komma åt det förmoderna, eller förklara vad förmodernitet innehåller, är att jämföra dygdeetikens begrepp och deras utveckling över tid, samt kontrastera dem med andra typer av tankesystem genom historien. Det förmoderna blir i ett sådant perspektiv därför en "spegel" vari även dagens människor kan finna stöd i vårt allmänmännsliga strävande.

Förmodernitet – ett modernt begrepp

Inledningsvis nämndes att svenska historiker i princip inte befattat sig med begreppet "förmodern" innan Jubileumsfondens första satsningar kring 2005. I ett försöka att efterlikna Lynn Hunts undersökningar för begreppet "modernity" har jag i Googles N-gram-wiever sökt på begreppen "premodern", "vormodernen" och "prémoderne".¹⁷ Resultaten visar samtliga att begreppet i princip inte existerar förrän på 1940-talet och att det skjuter fart rejält kring 1960. Om något ska sägas om Sverige synes det i så fall vara att det förmoderna verkar ha använts tidigare av våra kontinentala kollegor.

Diskussioner om kronologiska avgränsningar och periodiseringar av historien är både nyttiga och i någon mån ofrånkomliga för historikern. Uppdelningen mellan det förmoderna och det moderna utgör en grundförutsättning inom mycket av samhällsvetenskaplig teoribildning, till exempel i Karl Marx övergång från feodala till kapitalistiska produktionssätt, eller i Max Webers beskrivning av framväxten av en rationalitet inom byråkratiska organisationer. Precis som Jürgen Habermas velat se uppkomsten av en borgerlig offentlighet, och Reinhard Koselleck identifierat "die Sattelzeit", är den gemensamma nämnaren att samtliga intresserat sig för moderna samhällen och i någon mån varit intresserade av brottet mellan det förmoderna och det moderna (ibland beskrivet i andra termer).¹⁸

När det gäller dessa exempel har den politiska historieskrivningen visat att en sådan enkel uppdelning inte är giltig, det går inte att dra klara gränser mellan det förmoderna och det moderna. Den förmoderna politiska kulturen har till exempel haft tydliga moderna inslag, medan det påstått moderna samhället i flera fall kännetecknas av arkaiska, förmoderna ideologier, och inte minst religiösa föreställningar. Det är därför förhoppningen att de olika infallsvinklar och perspektiv som kommer fram i detta supplementband ska visa på hur mångfasetterat begreppet förmodernitet kan vara. Till skillnad från Riksbankens jubileumsfonds mycket enkla kronologiska avgränsning så är det förmoderna enligt vårt förmenande något mycket mer. En enbart kronologisk avgränsning riskerar att klumpa samman allt som hände före år 1800 i en restpost. Som flera av bidragen i detta supplementband visar bör

förmodernitet i stället användas som ett relevant analytiskt begrepp som diskuteras och appliceras på den av forskarna genomförda undersökningen.

Tryckningen av detta supplementband har möjliggjorts och finansierats av Stiftelsen Lars Hiertas minne och Åke Wibergs stiftelse. *Nätverket för studier i förmodern politik*, är ett forskarnätverk med huvudsaklig förankring i de tre stora lärosätena i Mälardalen: Stockholms universitet, Södertörns högskola och Uppsala universitet. Verksamheten finansierades 2012–2014 av Riksbankens jubileumsfond.

Premodernity: a useful analytical concept or redundant chronological term?

In January 2011 the Swedish Foundation for Humanities and Social Sciences (RJ) announced the launch of a particular fund for research on the pre-1800s. Behind the initiative lay amongst other things a desire to increase the number of Swedish researchers studying the “premodern” era. The foundation used the term “premodern” solely to provide chronological demarcation. However, the term premodern also gives rise to questions like: what is meant by premodern; what was the premodern era, and when was this premodernity played out? These questions were addressed in a session at the national historical conference “Svenska historikermötet” in 2015. During the session many of the issues and problems related to premodernity were discussed. Each participant described his or her view of premodernity as a chronological period, and as a theoretical concept, and then concluded with a discussion on how the concept was relevant in their own research.

The participants were invited to write an article based on the session and the results are published in this Supplement of *Scandia*. Hopefully, the various approaches and perspectives presented here reveal the multifaceted nature of the concept of premodernity. Further to the very simple chronological demarcation of the “premodern”, as given by the Swedish Foundation for Humanities and Social Sciences, this collection of articles shows its wide and varied definitions. Limiting premodern to the chronological interpretation of the concept, risks lumping all pre-1800s history together into “something that happened in the old days”. As several of the contributions to this Supplement shows, premodernity can instead be used as a relevant analytical concept, discussed and applied by researchers.

Keywords: premodernity, periodization, research politics, history of concepts

Noter

- 1 Riksbankens Jubileumsfonds utlysning ”Anslag till forskning om förmodernitet”, <http://www.rj.se/Utlysningar/Tidigare-utlysningar/Anslag-till-forskning-om-formodernitet/>, (2015-06-16).
- 2 Sökord i titeln ”förmodern”, ”förmodernitet”, ”förmodernerna”, <http://libris.kb.se>, (2015-04-23).
- 3 Se inledningen, i *Omodernt. Människor och tankar i förmodern tid*, Mohammad Fazlhashemi & Eva Österberg (red.), Lund 2009, s. 7–8.
- 4 Leif Runefelt, *En idyll försvarad. Ortsbeskrivningar, herrgårdskultur och den gamla samhällsordningen 1800–1860*, Lund 2011, s. 246–249.
- 5 Eva Österberg, ”Den omoderna människan – ständigt i våra tankar”, i Fazlhashemi & Österberg (red.), 2009, s. 21–24.
- 6 Se diskussionen i Leif Runefelt & Oskar Sjöström, ”Förmodernerna offentligheter. En introduktion”, i *Förmodernerna offentligheter. Arenor och uttryck för politisk debatt 1550–1830*, Leif Runefelt & Oskar Sjöström (red.), Lund 2014, s. 15.
- 7 Se som exempel Victoria E. Bonnell, Lynn Hunt & Richard Biernacki (red.), *Beyond the Cultural Turn: New Directions in the Study of Society and Culture*, Berkeley 1999; George Steinhilber (red.), *State/Culture. State Formation after the Cultural Turn*, Ithaca 1999.
- 8 Mats Hallenberg & Magnus Linnarsson, ”Politiska rum. En introduktion” i *Politiska rum. Kontroll, konflikt och rörelse i det förmodernerna Sverige 1300–1850*, Mats Hallenberg & Magnus Linnarsson (red.), Lund 2014, s. 7–17.
- 9 Runefelt & Sjöström 2014; Hallenberg & Linnarsson 2014.
- 10 Sammanlagt finansierades åtta projekt. Två projekt har avböjt att medverka.
- 11 Sauter representerar projektet ”Förmodernitet på scen. Undersökningar av kulturarv genom Drottningholms Slottsteater”.
- 12 Sennfeldt representerar projektet ”Se ståndssamhället! Olikheternas kultur i Sverige under tidigmodern tid”.
- 13 Ingrid Maier och Christine Watson representerar projektet ”Interkulturellt utbyte i det tidigmoderna Europa. Översättningar av västeuropeiska tidningar till ryska (ca 1600–1725)”.
- 14 Blennow, Fogelberg Rota och Whitling representerar projektet ”Topos och topografi – staden Rom och guidebokens födelse”.
- 15 Göran Rydén representerar projektet ”Platser för tillverkning, platser för användning. Metaller i den globaliserade världen, 1630–1820”.
- 16 Hellerstedt representerar projektet ”Att lära ut dygd. Ett forskningskluster för studier av politik och pedagogik i det förmodernerna Europa”.
- 17 Sökord ”premodern”, ”vormodernerna” och ”prémoderne”, <https://books.google.com/ngrams>, (2015-04-23).
- 18 Karl Marx, *Till kritiken av den politiska ekonomin*, Stockholm 1970; Max Weber, *Ekonomi och samhälle. Förståendesociologins grunder*, del 1–3, Lund 1983–1987; Jürgen Habermas, *Borgerlig offentlighet. Kategorierna ”privat” och ”offentligt” i det moderna samhället*, 4 uppl., Lund 2003; Reinhart Koselleck, *Erfarenhet, tid och historia. Om historiska tiders semantik*, Göteborg 2004.